

SOCIALDEMOKRATERNAS OPINIONSRAS 1989

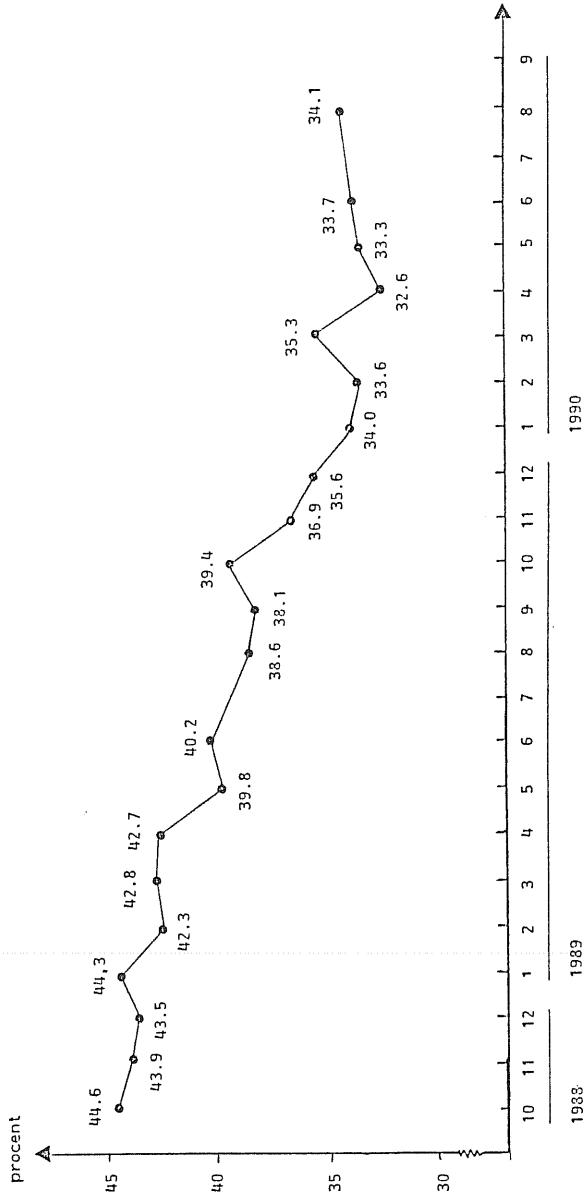
Sören Holmberg

Jubileumsåret 1989 blev ett besvikelsens år för socialdemokraterna. Revolutionen i Östeuropa och tvåhundraårsfirandet av den franska revolutionen gav visserligen s-jubileet en dramatisk inramning, men det hjälpte föga när partiets opinionsciffror rasade. Det opinionstapp som socialdemokraterna fick vidkännas 1989 är det största partiet råkat ut för sedan vi fick allmän rösträtt i Sverige. I Sifos mätningar gick socialdemokraterna ned från 44,3 procent i januari 1989 till 34,0 procent i januari 1990, ett ras på hela 10,3 procentenheter. Så mycket har socialdemokraterna aldrig tidigare förlorat i ett val eller i opinionsmätningar över en ettårsperiod. 34-procentsnivån är också ett slags bottenrekord. Det är ett sämre resultat än det sämsta val socialdemokraterna någonsin gjort sedan demokratin infördes 1921. Det tidigare bottenrekordet var 34,7 procent som socialdemokraterna fick i det udda landstingsvalet 1922, då valdeltagandet var rekordlåga 38,2 procent.

Som Sifo-siffrorna i figur 1 visar var socialdemokraternas botten inte nådd med 34 procent. I april 1990 fick partiet ett ännu sämre resultat - 32,6 procent. Sedan dess har en viss återhämtning skett. Men i skrivande stund (september 1990) är återhämtningen inte starkare än att socialdemokraterna fortfarande håller sig kring 34-35 procent i opinionsmätningarna.

Den stora frågan är naturligtvis varför. Varför har socialdemokraterna rasat så dramatiskt? Vad är det som ligger bakom att det tidigare så stabila socialdemokratiska partiet plötsligt tappar en fjärdedel av sina sympatisörer? Förklaringarna är med all sannolikhet flera och sammanvävda i varandra. Vad vi skall göra i detta sammanhang är att utifrån resultat från de senaste årens SOM-undersökningar belysa det empiriska stödet för några av de orsaker som diskuterats. Vi skall t ex se på sådana förklaringsfaktorer som ideologiska opinionsförskjutningar (högervinden), ekonomiska åtstramningar (tvångssparande, förslag om momshöjning) skattereformen (stor osäkerhet, genomförd ihop med fp), regeringsskickligheten (folks uppfattningar om hur regeringen sköter sitt jobb) och den ökade politikermisstron.

Figur 1 Socialdemokraternas opinionsutveckling efter 1988 års val (Sifoddata, procent)

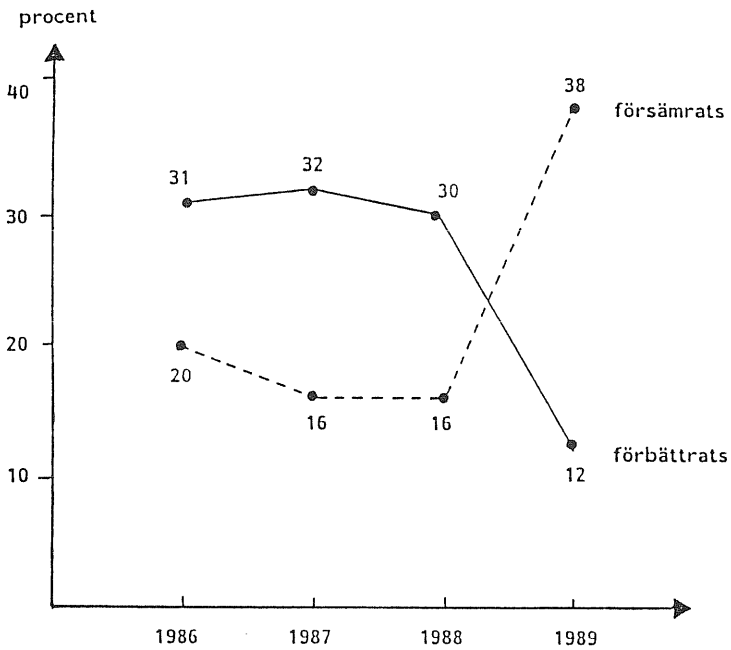
En förklaring till s-nedgången som vi dock inte kan pröva med hjälp av befintliga data är den som ser ett samband mellan de svenska socialdemokraternas tillbakagång och sammanbrottet för de östeuropeiska planekonomierna. Om ett sådant samband finns är det svårt att se att det skulle ha spelat någon större roll för socialdemokraternas opinionsras, eftersom större delen av raset redan hade inträffat när revolutionerna i öst bröt ut på senhösten 1989. Däremot kan man kanske spekulera i om inte "realsocialismens" fall och socialdemokraternas svaga ställning i det nya Östeuropa kan vara faktorer som försenat och försvårat de svenska socialdemokraternas återhämtning.

En snabb titt på opinionskurvan i figur 1 räcker för att se att socialdemokraternas rutschkana utför under 1989 skedde i tre trappsteg. Alla trappstegen (feb, maj och nov) är förknippade med resonemang om ekonomiska åtstramningar och med debatten kring skatterformen. I februari diskuterades den nya kärvare budgeten och den annalkande ekonomiska krisen. Den rosiga bild av svensk ekonomi som funnits bara ett halvår tidigare i valrörelsen var nu helt försvunnen. I april-maj föreslog Kjell-Olof Feldt en momshöjning som med centerpartiets hjälp förvandlades till ett obligatoriskt sparande för alla skattebetalare. Mottagandet i medierna och i opinionen blev svalt för att uttrycka det mildt. I november kom sedan det tredje stora steget ned för socialdemokraterna i samband med skatteöverenskommelsen med folkpartiet. Osäkerheten om hur reformen skulle slå var stor. Den häftigaste kritiken kom från låginkomstgrupper inom socialdemokratin. Det före detta Dalapropet som blev Arbetarlistan hotade med utbrytning ur partiet.

Ytterligare ett s-ras i opinionen, med en klar koppling till ekonomin, var så kortvarigt att det inte syns i mätningarna i figur 1. Det var den momentana nedgången på cirka fyra procentenheter som partiet drabbades av när regeringens krispaket presenterades i början av februari 1990 och Ingvar Carlsons regeringskris inleddes. Enligt Sifo, som redovisat dessa siffror, tog socialdemokraterna dock snabbt tillbaka denna nedgång (Sjöström 1990:1-3).

Att svenska folkets bedömning av ekonomins utveckling verkligen förändrades mycket dramatiskt under 1989 framgår tydligt av resultaten i figur 2 och tabell 1. Ett begynnande krismedvetande fanns redan på hösten 1989 - långt före regeringskrisen.

Figur 2 Bedömning av hur Sveriges ekonomi utvecklats under det senaste året (SOMdata, procent)

Kommentar: Analysen bygger på resultaten i tabell 1.

Tabell 1 Bedömningar av hur den egna ekonomin och Sveriges ekonomi utvecklats (procent)

Fråga: "Om Du jämför Din ekonomiska situation med vad den var för ett år sedan, Har den förbättrats, förblivit ungefär den samma eller försämrats?"

Fråga: "Hur har enligt Din mening den svenska ekonomin förändrats under det senaste året? Har den förbättrats, förblivit ungefär densamma eller försämrats?"

	den egna ekonomiska situationen				Sveriges ekonomiska situation			
	SOM86	SOM87	SOM88	SOM89	SOM86	SOM87	SOM88	SOM89
förbättrats	24	24	27	24	31	32	30	12
ungefär densamma	58	55	52	55	46	47	49	46
försämrats	17	18	18	19	20	16	16	38
vet ej	1	3	3	2	3	4	5	4
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
antal personer	1624	1673	1643	1578	1624	1673	1643	1578
övertikt förbättrats	+7	+6	+9	+5	+11	+16	+14	-26

Krismedvetandet gällde dock ännu inte utvecklingen för den personliga ekonomin. Svenska folkets bedömning av hur den egna ekonomin förändrats var i stort sett stabil under perioden 1986-1989. Det fanns hela tiden en svag övertikt för dem som tyckte deras ekonomi förbättrats (24 procent 1989) jämfört med andelen som uppfattade att deras ekonomi försämrats (19 procent 1989). Krismedvetandet återfanns däremot när det gäller utvecklingen för Sveriges ekonomi. Andelen personer som ansåg att Sveriges ekonomi försämrats under det senaste året ökade från 16 procent 1988 till hela 38 procent 1989. Samtidigt minskade andelen människor som tyckte den svenska ekonomin förbättrats från 30 procent till 12.

Drastiska opinionsförskjutningar av detta slag tillhör inte vanligheterna. Att de spelat en roll för socialdemokraternas opinionsförluster behöver vi inte tveka om. Vi vet från tidigare forskning att väljarnas ekonomiska bedömningar har ett relativt klart samband med hur de röstar. Och det är uppfattningarna av hur landets ekonomi sköts som är det viktigaste i sammanhanget. Bedömningarna av hur den personliga ekonomin utvecklas är mycket svagare kopplade till partivalet. Hur tjockleken på den egna plånboken förändras på kort sikt spelar en mindre roll för partisympatierna. Det är om en regering uppfattas att missköta landets ekonomi som den drabbas av väljarnas dom (Holmberg 1984:129-159 och Holmberg o Gilljam 1987:145-151). Mot denna bakgrund var det naturligtvis speciellt bekymmersamt för s-regeringen att det var svensk folkets bedömningar av hur landets ekonomi utvecklades som

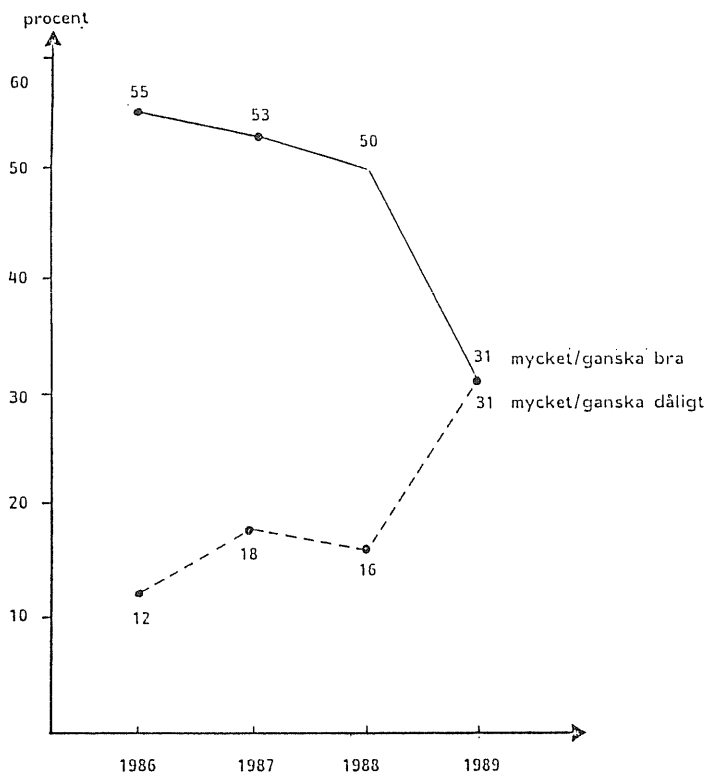
blev mest negativa under 1989 och inte uppfattningarna om hur den egna ekonomin förändrades.

De ekonomiska bedömningarna har naturligtvis ett samband med hur man allmänt uppfattar att en regering sköter sig, men sambandet är långt ifrån hundra procentigt. Ekonomi är inte allt. En regering har också andra uppgifter. En av socialdemokraternas allra bästa triumfkort i svensk politik har hittills varit att de uppfattats som regeringskompetenta. Oavsett ekonomiska eller andra konjunkturen, socialdemokraterna har haft erfarenheterna och setts som regeringsfärdiga även utanför s-leden. En splittrad borgerlighet (de facto eller endast i många väljares ögon) har inte haft denna draghjälp i opinionen. Regeringsfrågan har varit en av socialdemokraternas bästa valfrågor (Holmberg 1981:146-157 och Gilljam 1990:282-286). Resultaten i figur 3 och tabell 2 antyder att detta möjligen kan vara historia. Det kan bli så att regeringsfrågan inte kommer att vara någon s-fördel i nästa val. Svenska folkets tilltro till s-regeringens förmåga att sköta sin uppgift sjönk nämligen mycket kraftigt under 1989 från att tidigare ha varit hög och stabil.

Efter valet 1988 ansåg 50 procent av svenska folket att s-regeringen skötte sin uppgift mycket eller ganska bra. Det var endast 16 procent som tyckte att s-regeringen skötte sig mycket eller ganska dåligt. Ett år senare, på senhösten 1989, var bedömningen av s-regeringens kompetens mycket mera negativ. De som gav regeringen godkänt var nu inte fler än de som underkände den (31 procent i båda fallen). S-regeringen hade på ett år tappat en av socialdemokraternas bästa opinionsfördelar - att uppfattas som *det* parti som kan regera Sverige.

Den faktor som dock fortfarande är starkast kopplad till svenska partiernas opinionsutveckling och till hur väljarna röstar är förändringar på den ideologiska vänster-högerdimensionen. Allt tal om vänster-högerdimensionens död är felaktigt. Den är minst lika betydelsefull som tidigare. När det gäller sambandet mellan människors subjektiva uppfattning om var de står någonstans på vänster-högerdimensionen och hur de röstar betyder dimensionen mer idag än för 20-30 år sedan. Det ideologiska åsiktsröstandet i vänster-höger termer har ökat i Sverige, inte minskat (Gilljam 1990:274-282). Opinionsförskjutningar på vänster-högerdimensionen är alltså en viktig faktor att undersöka om man vill förstå förändringar i partiernas väljarstöd.

Figur 3 Svenska folkets åsikter om hur regeringen sköter sin uppgift (SOMdata, procent)

Tabell 2 Värderingen av regeringens arbete (procent)

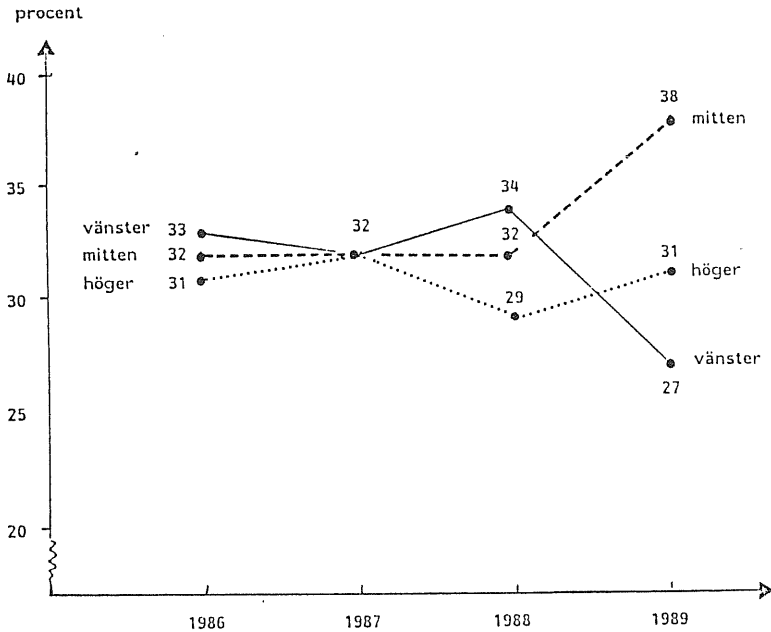
Fråga: "Hur tycker Du regeringen sköter sin uppgift?"

	SOM86	SOM87	SOM88	SOM89
mycket bra	10	9	8	3
ganska bra	45	44	42	28
varken eller	33	29	34	38
ganska dåligt	9	14	12	22
mycket dåligt	3	4	4	9
summa procent	100	100	100	100
antal personer	1592	1644	1603	1544
övertikt bra	+43	+35	+34	+0

Kommentar: Ett 30-tal personer varje undersökningsår är uteslutna från analysen därför att de ej besvarade frågan.

Resultaten i figur 4 och tabell 3 visar hur svenska folket har placerat sig på vänster-högerskalan under åren 1986, 1987, 1988 och 1989.

Figur 4 Ideologiska vänster-högerförskjutningar. Svenska folket uttalar sig om var de står (SOMdata, procent)

Kommentar: Analysen bygger på resultaten i tabell 3.

Tabell 3 Subjektiv vänster-högerposition (procent)

Fråga: "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle Du placera in Dig själv på en sådan skala?"

	SOM86	SOM87	SOM88	SOM89
klart till vänster	12	11	11	8
något till vänster	21	21	23	19
varken eller	32	32	32	38
något till höger	23	24	21	24
klart till höger	8	8	8	7
vet ej	4	4	5	4
summa procent	100	100	100	100
antal personer	1624	1673	1643	1578
övervikt vänster	+2	+0	+5	-4

Högervinden, som vi från andra studier vet blåste relativt kraftigt i början av 1980-talet, hade enligt SOM-resultaten mojnät inför 1988 års val (Holmberg 1989:115-126). Under åren 1986-1988 förändrades inte vänster-högeropinionen nämnvärt. Andelen människor som uppfattade sig stå till vänster, till höger eller i mitten var stabil. År 1989 tycks dock stiltjen ha brutits. Andelen personer som placerade sig till vänster sjönk från 34 procent 1988 till 27 procent 1989 samtidigt som andelen människor som uppfattade sig som stående i mitten ökade från 32 till 38 procent. Förändringarna på högerkanten var mindre. Andelen personer som placerade sig till höger på skalan har hela perioden 1986-1989 hållit sig konstant kring 30 procent.

Tolkningen av resultaten är inte självklar. De kan tyda på att det tidiga åttiotalets trend mot en försvagad ideologisk vänsteropinion tagit ny fart efter 1988 års val. I så fall har de nya vindarna ännu inte börjat gynna högeropinionen. Det var ju i första hand den ambivalenta mittengruppen som växte i styrka 1989, inte högeropinionen. Men oavsett om högeropinionen vuxit eller ej är det klart att om vänsteropinionen börjat svikta under 1989 är det en viktig förklaring till att socialdemokraterna tappat mark.

En annan och för socialdemokraterna mindre allvarlig tolkning är att resultatet är en följd av partiets nedgång, inte en orsak till fallet. Ett resonemang enligt dessa linjer utgår ifrån att påverkansförhållandet mellan partisympati och ideologisk vänster-högerposition inte bara kan gå från ideologi till parti utan också från parti till ideologi. Människor, som av olika skäl blir osäkra eller tröttnar på sitt gamla parti, kan också påverkas att ändra ideologisk position. Konkret uttryckt betyder det att vad resultaten i figur 4 visar inte behöver vara en mer grundläggande ideologisk åsiktsförskjutning. De kan istället vara en kortsiktig (?) effekt av att många s-väljare under 1989 blev osäkra på sitt parti pga de ekonomiska åtstramningarna, skattereformen och uppfattade brister i regeringshandlaget och därmed också osäkra på sin ideologiska hemvist. Resultatet blev en tendens att placera sig mot mitten av vänster-högerekalan istället för till vänster.

Vilken tolkning som är den riktiga får framtiden utvisa. Vad vi redan nu kan säga är dock att socialdemokraternas nedgång under 1989 mer var en följd av sympatiförluster bland människor som befann sig ideologiskt till vänster än en följd av förluster bland människor i mitten eller till höger. Andelen s-sympatisörer bland människor med självuppfattad vänsterposition har min-

skat i SOM-mätningarna ända sedan 1986, mest dramatiskt 1989. Socialdemokraternas andel bland de subjektiva vänsteranhängarna har sjunkit från 84 procent 1986 och 83 procent 1987 över 75 procent 1988 till endast 66 procent 1989. Motsvarande siffror bland personer på vänster-högerskalans mitt har också minskat, men mindre uppseendeväckande - från 44 procent 1986, 40 procent 1987, 44 procent 1988 till 38 procent 1989. Bland människor som uppfattar sig till höger har socialdemokraterna alltid haft ett svagt stöd, som dock inte minskat under senare år. Andelen personer med ideologisk högerplacering som sympatiserar med socialdemokraterna har hållit sig konstant kring 4-5 procent i SOM-studierna. Socialdemokraternas opinions-ras 1989 var alltså mest ett ras på partiets vänsterflygel, inte på partiets högerflygel.

Men 1989 innebar inte bara ett opinionsras för socialdemokraterna. Det innebar också en relativt kraftig ökning av politikermisstron och en klar minskning av samtliga partiers popularitet bland de egna anhängarna (om den ökade politikermisstron se Börjesson o Weibull 1990).

Tabell 4 Partiernas popularitet bland samtliga svarepersoner och bland de egna sympatisörerna i SOM-undersökningen 1986 - 1989 (medeltal)

Partiernas popularitet bland samtliga personer

parti	1986	1987	1988	1989	förändring 1988 - 1989
vpk	-1.7	-1.7	-1.2	-1.1	plus 0.1
s	+1.0	+1.1	+0.9	+0.2	minus 0.7
c	-0.1	+0.1	+0.5	+0.0	minus 0.5
fp	+0.3	+0.8	+0.1	+0.2	plus 0.1
m	-0.7	-0.7	-1.0	-0.6	plus 0.4
kds	-1.8	-1.5	-0.8	-1.1	minus 0.3
mp	+0.1	+0.6	+0.1	-0.4	minus 0.5

Popularitet bland egna sympatisörer

parti	1986	1987	1988	1989	förändring 1988-1989
vpk	+3.8	+3.0	+3.6	+2.8	minus 0.8
s	+3.5	+3.6	+3.5	+2.8	minus 0.7
c	+3.4	+3.8	+3.7	+3.0	minus 0.7
fp	+3.0	+3.0	+3.5	+2.5	minus 1.0
m	+3.3	+3.6	+3.7	+3.2	minus 0.5
kds	+3.7	+4.0	+4.1	+3.5	minus 0.6
mp	+3.3	+3.2	+3.6	+2.7	minus 0.9

Kommentar: Resultaten är medeltal på en gillar-ogillarskala som går från +5 till -5. Siffror försedda med fyrkant (◻) anger respektive partis sämsta resultat (= lägsta siffra) under perioden 1986-1989)

Samtliga partier, även det växande m-partiet, tappade i popularitet bland de egna under 1989. Mest tappade folkpartiet (samarbetet med s om skattereformen (?)). Uppenbart fanns det i alla läger ett missnöje med hur politiken bedrevs 1989. Man kan bara spekulera om vad missnöjet mer konkret bestod i. Tvångssparandet, osäkerheten kring skattereformen, den ekonomiska krisen, väntan på beslut när det gäller kärnkraften, tv-reklamen, öresundsbron och EG samt den borgerliga splittringen och oförmågan att ställa upp ett klart alternativ till den socialdemokratiska regeringen är några tänkbara kandidater.

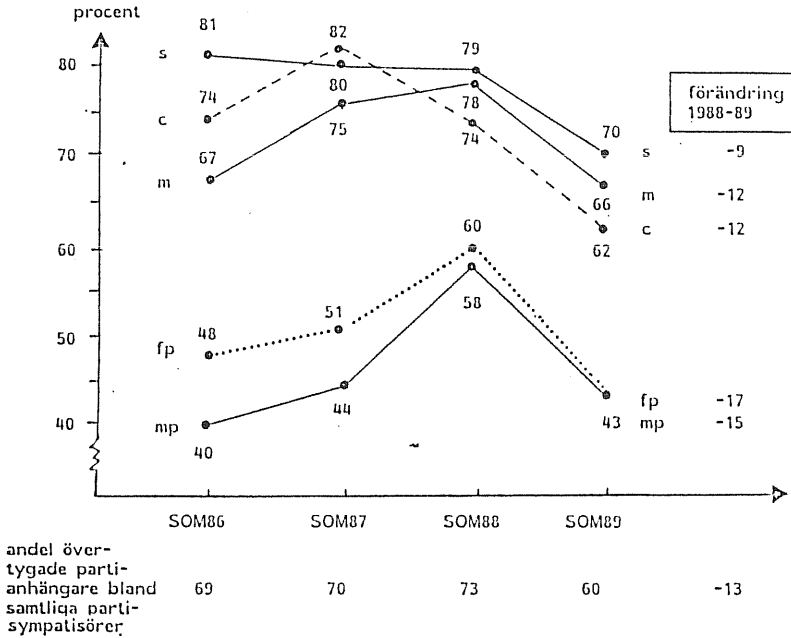
Det finns undersökningar som tyder på att missnöjet också tog sig mer generella former, och inte bara drabbade partierna. Enligt mätningar gjorda på uppdrag av Styrelsen för psykologiskt försvar ökade andelen svenskar som är missnöjda "med det samhälle vi har idag" mycket kraftigt under 1989 och 1990 - från 14 procent 1988 till 21 procent 1989 och 35 procent 1990 (Stütz 1990:51).

Även graden av partiidentifikation minskade klart under 1989. Andelen övertygade anhängare sjönk i samtliga partier, mest i de borgerliga partierna men också i det socialdemokratiska partiet.

Kärnan i det socialdemokratiska partiet - de mycket övertygade anhängarna - har också minskat, från 33 procent av sympatisörerna 1988 till endast 21 procent 1989. Och då är, väl att märka, de 21 procenten beräknade på de mycket färre s-anhängarna 1989 (ca 35 procent) medan de 33 procenten baseras på den större sympatisörsskaran 1988 (ca 44 procent). Socialdemokraterna har alltså också haft ett slags ras bland kärntrupperna. Att det är extra allvarligt behöver inte motiveras. Det räcker med att påminna om att det är bland de mycket övertygade anhängarna som alla partier i första hand hämtar sin valarbetare och opinionsbildare. Möjligheterna för socialdemokraterna att komma tillbaka underlättas naturligtvis inte av att de kanske har färre engagerade anhängare att sätta in i valkampen 1991.

Figur 5 Andel mycket eller något övertygade partianhängare i SOM-studien 1986 - 1989 (procent)

Fråga: "Anser Du Dig vara en övertygad anhängare av detta parti?"
svarsalternativ: "ja, mycket", "ja, något", "nej".

Kommentar: Resultaten för vpk-sympatisörerna är: 1986 68, 1987 49, 1988 68 och 1989 49.

Lars Ekborg skämtade på sin tid med elände, elände Erlander. Idag skulle han kanske ha skojat med kris, kris Carlsson. En tröst för socialdemokraterna är dock att svenska väljare numera är så rörliga att vad som var lätt förgånget kan visa sig vara lika lätt återfånget. Men helgarderat är säkrast. Det är oftast lättare att ramla ned i en grop än att ta sig upp igen.

Litteratur

Gilljam, Mikael 1990 Sex förklaringar till partivalet. I M. Gilljam och S. Holmberg, *Rött Blått Grönt*. Stockholm, Bonniers

- Holmberg, Sören och Gilljam, Mikael, *Väljare och val i Sverige*. Stockholm, Bonniers 1987.
- Holmberg, Sören *Svenska väljare*. Stockholm, Liber 1981.
- Holmberg, Sören *Väljare i förändring*. Stockholm, Liber 1984.
- Holmberg, Sören Åttioalets högervind. I S. Holmberg och L. Weibull (red) *Åttioal. SOM-rapport 4*, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg 1989
- Sjöström, Alf Väljarnas bedömning av regeringskrisen. I *Opinioner o. Trender* nr 2 1990
Stockholm, Sifo 1990
- Stütz, Göran, *Svenskarna i den internationella förändringens tid* Rapport 155, Psykologiskt försvar, Stockholm 1990
- Weibull, Lennart och Börjesson, Britt *Förtroendeklyfta?* Stockholm, SIM 1990.